

lélekszámú és a 100 fő körüli falvakban születtek, természetesen vannak kivételek. Mi ennek a magyarázata? A nagyközségekben bőven van említésre, elemzésre méltó esemény. A 100 fő körüli falvak krónikásai pedig meg tudták ragadni a kihalás, az elvándorlás folyamatát, ami forrásérték szempontjából óriási jelentőségű.

Levéltárunk anyagi ösztönzőkkel segíti a munkát. Hazánk felszabadulásának 30. évfordulójára pályázatot hirdettünk a krónikairók részére, s a jövőben is igyekszünk egy-egy részterület kidolgozóját ilyen formában ösztönözni.

A székhelyközségek krónikairásával nincsenek nagy gondjaink, hiszen például egyik járásunkban az általunk értékelt 20 nagyközség 70 százalékában közepesnél jobb munkák íródtak, gyenge dolgozatot pedig nem is készítettek. Annál valóságosabb és nagyobb a probléma a társközségeknél. Sokan panaszkodnak, hogy nincs mit írni, bár ez csak mintegy 30 százalékot érint. Elsősorban a krónikairók és a krónikareferens beszélgetései és a krónikairók tapasztalatcseréje oldhatja meg ezt a gondot. A krónikások ilyen kis közösségekben nem tudják megragadni a társadalmi, gazdasági és kulturális folyamatokat, ezért a módszerek kicserélésének jelentősége nyilvánvaló.

Tapasztalataink szerint a krónikairók információhálózata hiányos, nem vezetik naprakészen az eseményeket, ami év végén, a munka összeállításánál pontatlansághoz vezet. A pontosságot külön hangsúlyozzuk, ugyanis a készülő baranyai községtörténeti lexikon tartalmazni fogja a krónikák adatait is.

Súlyos nehézséget állít megénkben a községi krónikairás elé a közigazgatási reform. A pécsi járás megszűnése mellett számos község jogilag is beolvad majd egy másikba, még a neve is eltűnik, de területileg messze fekszenek egymástól. A beolvadó községek krónikairási kötelezettsége megszűnik ugyan, de az emberek ott maradnak, ott fognak élni a jövőben is. Megpróbáljuk elérni, hogy a székhelyközségek krónikása szenteljen néhány oldalt a megszűnt falu további életének addig, míg a beolvadási folyamat véglegesen le nem zárul.

A mozgalom megindulása előtt a honismereti szakkörök nagy súlyt fektettek községük egy-egy évének történetére. 1972-től a szakköröknek ez a tevékenysége ellaposodott. A jövőben szeretnénk erősíteni a honismereti mozgalom és a krónikairás egymásba fűződő szálait.

A Baranya megyei községi krónikairás első szakasza lezárult. A kezdeti nehézségek megoldódtak, s ma már minőségileg is magasabb szintű problémák előtt állunk. Időközben több megyében próbálták tanácsai és levéltári segítséggel bevezetni a krónikairást, de ezek a lépések nem jártak sikerrel. Baranyában már hét éve él a mozgalom és nincsenek olyan jelek, amelyek a befejezésre mutatnának.

Erdődi Gyula

Múzeum a makói Espersit-házban

Espersit János (1879—1931) a legmarkánsabb alakja annak a makói baloldali értelmiségi csoportnak, amely az ifjú *József Attilát* szárnyai alá vette. Jó nevű ügyvéd, függetlenségi, majd köztársaság párti politikus, radikális beállítottságú lapszerkesztő, irodalmi és művészeti mecénás. De ki is volt a „szabadság bajnoka”, milyen környezetben élt ez a derék ügyvéd, hogy *József Attila* „Maros-menti Konstantinápoly”-ként jellemzi az akkori várost? Beszéljenek azok a költők, akik itt hosszabb-rövidebb ideig tartózkodtak!

Juhász Gyula a következőképpen ír erről:

(*Espersit János*): — Ez a nagyon kedves, minden gondolatomat kitaláló és minden szeszélyemet honoráló mecénás nem volt se gróf, se báró, még csak bankár sem volt, sőt ellenkezőleg... a szabadságot imádta és akarta...

(*A lakás*): — Ennél szebb, hangulatosabb, munkára, alkotásra serkentőbb lakást még nem láttam. Dolgozó szobáját engedte át nekem és ebben a meghitt kultúrbarlangban írtam meg legtöbb dolgomat...

(*Az íróasztal*): Öreg halálfej és egy ifjú leány
Arcképe áll az íróasztalon
És mind a kettő mosolyog reám
És mind a kettőt szeretem nagyon

József Attilánál is felbukkan ez a szoba:

Asszonyra várok, aki vággyal telve
most szép, forró kezével
hajamba túrna s nagyon megölelne.
Asszony. S villogna bőre a homályba
mint ez a szoborasszony,
kire félnéken hull a holdvilága.

(A könyvespolc): A régi és új bölcsék és poéták
Sok művei díszítik polcaid,
S magasb körökbe vitt a tiszta hit
S ihlet, feledvén a borús planétát

Majd ismét Juhász Gyula:

(A falakról): A modern magyar festőművészet minden értékesebb harcosa ott van...

(Az utca): Szelíd akácra nyílik ablakom,
Az utcán egy talicska megy kocogva...

(Az udvar): A kertekben tarkán égő színek,
Virágok, dúsan vérző szivek,
Rajtuk az este harmata ring,
De ez már az őszi pompa mind.

(A lakóház): A múza áldja ezt a szép lakot,
Hol napjaim derűs örömben folytak...

De milyen szellemi élet folyt az Espersit-házban?

A debreceni trófiosztás évfordulóján, 1913. április tizennegyedikén Espersit lakásán tartják a köztársasági párt országos közgyűlését. A rendőrség azonban behatol az épületbe és többeket letartóztat. Ekkor nevezi *Ady Endre* Makót „hősi bajnok”-nak.

1923 januárjában merész lépésre szánja el magát József Attila, amelyet először Espersit Jánosnak mond el.

- Ott hagyom az iskolát.
- Mit csinálsz?
- Magánúton fogom lerakni a vizsgáimat.
- De addig hol leszel?
- Itt János bácsinál. Az alsó lakásban meghúzódom. Kosztomat meg majd megkeresem.

Espersit Jánosnak

„... nek delái mind, nek a csanak,
Né barlangból a jümbö szagok,
Borbély volt a néje, vitéz, vitéz,
Jánoson ropitott négyes vitéz.

Köszötte hisz réb lánca, tanácsok,
Sútt utóváram a rücskelt, vitézok,
De néha folt, mert kárhozó, vitéz,
Vitéz, aki bátran, megvárosolt,
Vitéz, aki a lelkes, vitéz,
Ez látta ott az igazság, vitéz,
János vitéz, te János, vitéz, vitéz,
Jánoson az első rab, vitéz.

Köszötte, 1918. nov. 12. János János

Az Espersit-ház

A húszas években gyakran igénybe veszi Espersit vendégszeretét Juhász Gyula is: — Ha meg akarok írni valamit, kimegyek Makóra Espersit János barátomhoz, akinek lakása valóságos múzeum; jól elvagyok a szent csöndben.

1925-ben *Rudnay Gyulát* és növendékeit hívja el Makóra. A művésztelepet három éven át a város közönsége tartja fenn.

Ugyanebben az időben színvonalas hangversenyek rendezésére kerül sor. Ezek egyikén *Bartók Béla* is fellép. A helyi napilapokban Juhász Gyula, Móra Ferenc, József Attila írásai is megjelennek. A nyári színházban népszínműveken és operetteken kívül olykor drámát és operát is bemutatnak.

Móra Ferenc Espersit barátjánál, *Diósszilágyi Sámuel* főorvosnál száll meg makói átruccanásai alkalmával. A Könyves Könyv megjelenésekor írja a literátor orvosnak: — Samukám, ha még egy hétig itt maradtam volna nálatok, bizonyosan vissza feketedett volna a hajam és a *Könyves könyvből* javított kiadást kellett volna csinálni és annak *Mosolygós könyv* címet adni. Én magam fordítva jártam: mosolyogva jöttem ide és könnyes szívvel hagyom itt a paradicsomot.

Az Espersit-ház — Dél-Magyarország első irodalmi kiállítóhelye — 1979 januárjában nyílik meg. A kiállítótermekben Juhász Gyula, Móra Ferenc és József Attila makói kapcsolatai kerülnek bemutatásra. Szó lesz a baloldali radikális értelmiség többi tagjáról is (*Könyves Kolonics József, Kis Károly, Fried Ármin, Kesztnér Zoltán*). A látogató megismerheti József Attila diákveit, költői indulását. A tablókön és vitrinekben helyet kapnak József Attila kiváló tanárai, „palánta nevelő szerkesztő”-je, a makói muzsák, a kiszombori nyár, első verseskötete: a *Szépség koldusa*, a legszebb makói és kiszombori versei. Színvonalas képzőművészeti alkotások és enteriőrök teszik hangulatossá a kiállítást.

Dr. Tóth Ferenc

Helytörténeti és üzemtörténeti ismeretterjesztés a TIT budapesti szervezetében

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat 1976 októberében megalakította Hely- és Üzemtörténeti Szakcsoportját. Az új munkaközösség rendeltetése a társulat tevékenységi köréhez igazodva, a helytörténeti és az üzemtörténeti ismeretterjesztés, valamint a módszertani problémák kifejtése, megvitatása, a hasznos módszerek terjesztése, a kész tanulmányok bemutatása; a helytörténet különböző területein működő, nem hivatalos történések között tapasztalatcsere és munkamódszerátadási alkalmak teremtése: kerekasztal beszélgetések, vitakörök szervezése; továbbá a helytörténeti és az üzemtörténeti kiadványok, valamint a szocialista országok honismereti mozgalmának megismertetése.

A szakcsoportok létrehozását konkrét társadalmi igény indokolta. A Történelmi Szakosztály másfél száz történésze, valamint a fővárosi amatőr történészek egyre hátróztottabban kívánták, hogy valamilyen szervezett formában találkozhasanak egymással, kicserélhessék gondolataikat, megbeszélhessék problémáikat. A legerősebb igény a Hazafias Népfrent kerületi bizottságainak irányításával működő honismereti-helytörténeti bizottságok, klubok tagjai részéről jelentkezett, különösen azóta, hogy 1976 elején megszűntették a kerületi helytörténészek havonkénti találkozójának *fővárosi szintű* szervezetét.

A szakcsoport első két esztendeje

Miután a Történelmi Szakosztály elnöksége jóváhagyólag tudomásul vette a megalkulást, a szakcsoport — az amatőr helytörténészekből és a téma iránt érdeklődőkből álló — több mint 60 főnyi tagságával 1977-ben megkezdte tevékenységét. Az első esztendőben hét alkalommal, 1978 első félévében — ügyintézési nehézségek miatt — csak két alkalommal volt megrendezhető a szakcsoport összejövetele. A vezetőség megújítása és kibővítése után 1978. szeptemberétől rendszeressé váltak a havonkénti előadölések. 1978 nyarán a szakcsoport vezetőségébe a helytörténetírás ismert személyiségei (*Cseh József, dr. Geszler Ódón, Sági Pál, Steer János és dr. Tömöry Mária*) kerültek, akik gondoskodtak a közösség folyamatos tevékenységéről.